

STANISŁAW ARASZCZUK

Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu

ORCID: 0000-0002-9168-7551

***Nova et vetera* w liturgii Mszy św.
według Mszału Pawła VI**

***Nova et vetera* in the liturgy of the Holy Mass
according to the Missal of Paul VI**

Abstract

The liturgical reform enacted in the Church led to the publication of new liturgical books. One of the first was the new *Ordo Missae* of 1969, followed in 1970 by *Missale Romanum*. Although the introduction of the new form of celebrating the Mass was not universally approved of, it has nevertheless contributed to the conscious, active and full participation of the faithful in the Eucharist. The Missal of Paul VI continues the tradition of the Church's liturgy and implements the decisions of the Second Vatican Council, which laid the foundations for a general reform of the Roman Missal in the Constitution on the Sacred Liturgy. In that document, the Council decided to renew the texts and rites so that they express more clearly the holy things which they signify; to revise the rite of the Mass to manifest more distinctly the true meaning of its parts and their mutual connection; to provide richer fare for the faithful at the table of God's word by opening up the treasures of the Bible more lavishly; and finally, to prepare a new rite for concelebration.

When summing up the things that are *nova et vetera* in the liturgy of the Holy Mass according to the Missal of Paul VI, we have to note that the Missal was not drawn up from scratch and is partly inspired by older sources. However, it considerably loosens the Roman Missal's connection with the Gregorian line, draws on other aspects of the old Roman tradition as well as on the non-Roman tradition, and forms a new synthesis of parts of various origin.

Keywords: celebration of the Holy Mass, Roman Missal, *Ordo Missae*, liturgical reform, liturgical books.

Abstrakt

Realizacja odnowy liturgicznej w Kościele zaowocowała wydaniem nowych ksiąg liturgicznych. Jedną z pierwszych było nowe *Ordo Missae* z 1969 r., a następnie *Missale Romanum* z 1970 r. Choć wprowadzenie nowej struktury celebracji Mszy św. nie było powszechnie akceptowane, to jednak przyczyniło się do świadomego, czynnego i pełnego uczestnictwa wiernych w celebracji Eucharystii. Mszał Pawła VI jest kontynuacją tradycji liturgii Kościoła i realizacją postanowień Soboru Watykańskiego II, który w Konstytucji o liturgii świętej dał podstawy dla ogólnej reformy Mszału rzymskiego, postanawiając, ażeby najpierw tak odnowić teksty i obrzędy, by jaśniej wyrażały święte tajemnice, których są znakiem, aby układ Mszy św. tak przerobić, by wyraźniej uwidocznili właściwe znaczenie i wzajemny związek poszczególnych części, a także, ażeby obficie zastawić dla wiernych stół słowa Bożego przez szersze otwarcie skarbcza biblijnego i wreszcie, ażeby ułożyć nowy obrzęd koncelebry.

Podsumowując, co jest *nova et vetera* w liturgii Mszy św. w Mszale Pawła VI, należy powiedzieć, że nie jest to mszał napisany od „zera”. Jego elementy są inspirowane dawniejszymi źródłami. Mszał ten jednak znacząco rozluźnia związek Mszału rzymskiego z linią gregoriańską, czerpie z innych aspektów dawnej tradycji rzymskiej oraz z tradycji pozarymskiej i stanowi nową syntezę elementów różnego pochodzenia.

Słowa kluczowe: celebracja Mszy św., Mszał rzymski, *Ordo Missae*, reforma liturgiczna, księgi liturgiczne.

Mszał jest dziełem człowieka. Podlega on zatem stałemu rozwojowi, a także stara się ukazać sposób, w jaki człowiek określonej epoki modli się. Zgodnie ze starożytną maksymą: *lex orandi lex credendi* utrwała również treść tej modlitwy¹.

¹ O historycznym rozwoju mszału pisał ks. J. W. Boguniowski SDS. W rozwoju Mszału rzymskiego wyróżnił on trzy etapy. Na etapie pierwszym pojawiły się tzw. *libelli missarum*, a na dwu etapach następnych sakramentarz podlegał powiększeniu przez adnotacje wewnętrzne lub przez dołączanie tekstów z innych ksiąg liturgicznych. Zob. Józef Waclaw Boguniowski. 2001. *Rozwój historyczny ksiąg liturgii rzymskiej do Soboru Trydenckiego i ich recepcja w Polsce*. Kraków: Wydawnictwo UNUM, 182–197. Historię Mszału rzymskiego opracował także ks. Maciej Zachara. Zob. Maciej Zachara. 2013. *Krótką historią Mszału Rzymskiego*. Warszawa: Wydawnictwo PROMIC. Także: Jan Miazek. 2009. „Czterysta lat Mszału Piusa V (1570–1970)”. *Warszawskie Studia Teologiczne* 22: 93–104.

Zależność tę zauważył Sobór Watykański II w Konstytucji o liturgii świętej, mówiąc: „Obrzędy Mszy świętej należy tak opracować, aby wyraźniej uwidocznić właściwe znaczenie i wzajemny związek poszczególnych części, a łatwiejszy stał się pobożny i czynny udział wiernych. W tym celu, zachowując wiernie istotę obrzędów, należy je uprościć i opuścić to, co z biegiem czasu dodano jako powtórzenie lub co stało się zbędnym dodatkiem. Natomiast pewne elementy niesłusznie zatracone w ciągu wieków należy przywrócić, stosownie do pierwotnej tradycji Ojców Kościoła, o ile okaże się to pożyteczne lub konieczne” (KL 50).

O potrzebie zreformowania obrzędów Mszy św. i Mszału rzymskiego mówili już przedstawiciele ruchu liturgicznego, zwłaszcza podczas międzynarodowego zjazdu liturgistów, który odbył się w Maria Laach w dniach od 12 do 15 lipca 1951 r.² Spotkanie to było zorganizowane przez Instytut w Trewirze przy współpracy Centrum Duszpasterstwa Liturgicznego w Paryżu. Nie było na nim nikogo z hierarchii ani z Kurii Rzymskiej. Wśród zaproszonych gości byli ojcowie Jungmann i Capelle – dwaj najlepsi historycy Mszy św. Problematyka dotycząca reformy Mszału rzymskiego znalazła kontynuację w kolejnych zjazdach liturgistów: w Odillon w 1952 r. i w Lugano w 1953 r. Podczas tych zjazdów szczególną rolę odegrał J.A. Jungmann. W książce *Missarum Sollemnia*³ przedstawił możliwości odnowy Mszy św., biorąc przy tym pod uwagę zdobycze nauk liturgicznych i postulaty pastoralne. Jungmann wskazał też problemy dotyczące reformy *Ordo Missae*⁴.

W ramach spotkań liturgistów głos w sprawie reformy Mszału rzymskiego zabierali także: B. Botte OSB, a także profesor H. Schmidt SJ i dr E. Stommel. Tematy dyskusji dotyczyły miejsca wyznania żalu za grzechy, modlitw cichych poza Kanonem, doksologii końcowej, a także liczby oracji oraz doboru czytań mszalnych⁵. Analizując przebieg dyskusji dotyczącej zreformowania Mszału rzymskiego przed reformą Soboru Watykańskiego II, można zauważyć, że w ramach działania ruchu liturgicznego dokonano ogromnej pracy, aby zbadać liturgiczne źródła związane z rozwojem celebracji Mszy św. i wskazać kierunki reformy. Jednak konieczna była odnowa zasadnicza, bez której niemożliwe byłoby zreformowanie Mszału za pontyfikatu Piusa XII, a nawet jego następcy – Jana XXIII⁶.

² Por. Andrzej Krzystek. 2000. *Generalna reforma liturgiczna papieża Piusa XII. Zamierzenia i realizacja*. Szczecin: Szczecińskie Wydawnictwo Archidiecezjalne „Ottonianum”, 284–288.

³ Josef Andreas Jungmann. 1958. *Missarum Sollemnia. Eine genetische Erklärung der Römischen Messe*. Freiburg: Verlag Herder.

⁴ Antoni Naumczyk. 1952. „Wiadomości i uwagi. Reforma liturgiczna”. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 5: 482–483.

⁵ Naumczyk. 1952. „Wiadomości i uwagi. Reforma liturgiczna”, 484–485.

⁶ Krzystek. 2000. *Generalna reforma liturgiczna papieża Piusa XII*, 291.

1. Okoliczności powstania Mszału Pawła VI

Ostatnie wydanie Mszału potrydenckiego ukazało się 23 kwietnia 1962 r. i jest nazywane Mszałem Jana XXIII. Mszał ten został również wydany przez Manlio Sodię i Alessandro Toniołę w zbiorze *Monumenta Liturgica Piana*⁷. We wprowadzeniu do tego wydania anastatycznego redaktorzy podkreślili, że Mszał ten jest dziedzictwem modlitwy Kościoła czterech wieków i ukazuje jej ewolucję⁸. Część wstępna Mszału zawiera dokumenty, nowe oraz dawne, zachowujące nadal swoją aktualność. Całość otwiera dekret Kongregacji Rytów zezwalający na druk księgi. Po dekreście, w nawiązaniu do poprzednich oficjalnych wydań, zostały zamieszczone bulle papieży: Piusa V (1570), Klemensa VIII (1604) i Urbana VIII (1634). Po bullach znajduje się list apostolski Jana XXIII *Rubricarum instructum* z 25 lipca 1960 r. zatwierdzający nowe rubryki brewiarza i Mszału⁹.

Wydanie Mszału rzymskiego tuż przed otwarciem Soboru Watykańskiego II i w czasie toczącej się dyskusji nad schematem Konstytucji o liturgii świętej może sugerować, że między środowiskiem Kongregacji Obrzędów oraz dużą częścią Kurii Rzymskiej, które preferowały raczej zachowanie dotychczasowego sposobu celebracji Mszy św., a zwolennikami zmian, które były już proponowane przez przedstawicieli ruchu liturgicznego, a także przez członków powołanej 5 czerwca 1960 r. przez Jana XXIII Przygotowawczej Komisji Liturgicznej, istniały napięcia. Kongregacja Obrzędów metodą faktów dokonanych stwarzała wrażenie, że prace Przygotowawczej Komisji Liturgicznej nie wniosą zbyt wiele nowego¹⁰.

Przygotowanie reformy celebracji Mszy św. i Mszału rzymskiego wpisywało się w realizację zasadniczego celu Kościoła, którym jest „nieustanne pogłębianie chrześcijańskiego życia wiernych; lepsze dostosowanie do potrzeb naszych czasów tych instytucji, które są skłonne poddawać się zmianom; popieranie tego wszystkiego, co może przyczynić się do zjednoczenia wszystkich wierzących w Chrystusa; umacnianie tego, co prowadzi do wezwania wszystkich ludzi na łono Kościoła. Dlatego Sobór uznaje, że do jego zadań należy szczególna troska o odnowienie i rozwój liturgii” (KL 1). Ogólne zasady i wskazania Soboru Watykańskiego II

⁷ *Missale Romanum ex decreto SS. Concilii Tridentini restitutum Summorum Pontificum cura recognitum. Editio tipica 1962. Editione anastatica e Introduzione a cura di Manlio Sodi, Alessandro Tonialo.* Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.

⁸ Manlio Sodi, Alessandro Tonialo. 2007. Introduzione. W *Missale Romanum ex decreto SS. Concilii Tridentini restitutum Summorum Pontificum cura recognitum. Editio tipica 1962*, XV–XVIII.

⁹ Miazek. 2009. „Cztery lata Mszału Piusa V (1570–1970)”, 102.

¹⁰ Por. Jerzy Stefański. 2000. *Liturgia w odnowie*. Gniezno: Prymasowskie Wydawnictwo Gaudinium, 46–49.

odnoszące się do celebracji Eucharystii zostały zawarte w Konstytucji o liturgii świętej w rozdziale II (nr 47–58). Szczególne znaczenie dla reformy Mszału rzymskiego posiada nr 50 tego rozdziału. Należy zauważyć, że podjęcie reformy Mszału zostało poprzedzone szeroka dyskusją w różnych środowiskach liturgicznych i jest wypełnieniem woli ojców Soboru Watykańskiego II.

Reforma liturgiczna wymagała odpowiedzi na wiele palących pytań, które należało poddać gruntownej analizie. Dostrzeżono potrzebę utworzenia specjalnej, międzynarodowej komisji, powołanej w tym właśnie celu. A. Bugnini poprzez kard. G. Lercara postulował szybkie powstanie Posoborowej Komisji dla Spraw Liturgii. Jeszcze w grudniu 1963 r., czyli zaraz po promulgacji Konstytucji o liturgii świętej (4 grudnia 1963 r.), papież Paweł VI zaproponował opracowanie projektu prac nad realizacją postanowień tej Konstytucji. Już 25 stycznia 1964 r. papież wydał *motu proprio* „*Sacram liturgiam*”¹¹. W tym samym dokumencie papież powołał radę do wykonania Konstytucji o liturgii – *Consilium ad exsequendam constitutionem de sacra liturgia*¹².

Prace *Consilium* realizowane były w czterech elementach organizacyjnych: tzw. *Sessiones plenaria* (oficjalne sesje kardynałów i biskupów–członków – *membra Consilium*); *Ordinaria* (sesje nieformalne powyższych członków obecnych w Rzymie celem odpowiedzenia na bieżące problemy mniejszej wagi); *Consulta* (zebrania konsultorów, w sumie było ich z nominacji papieskiej ponad 200) oraz Sekretariat¹³. *Consilium* miało przygotować nowe księgi liturgiczne w duchu Soboru Watykańskiego II, a jednym z głównych jego celów było wskazanie sposobów ożywienia uczestnictwa wiernych w liturgii. W tym też duchu została wydana instrukcja *Inter Oecumenici* (26 września 1964 r.)¹⁴. Tajemnicy Najświętszej Eucharystii został poświęcony cały drugi rozdział (nr. 48–60), który zapowiadał nowy układ Mszy św. i wprowadził dalsze zmiany w jego rycie. Najważniejsze z nich zakładały:

- a) opuszczenie Ps 42 w modlitwach u stopni ołtarza, w tzw. ministranturze (nr 48c);
- b) głośne odmawianie lub śpiewanie modlitwy nad darami – sekrety, opuszczenie znaków krzyża w czasie wypowiedzania słów *Per ipsum* – „Przez Niego z Nim i w Nim”;

¹¹ Por. Jacek Nowak. 2004. *Prawo w służbie wydarzeń zbawczych. Zarys prawodawstwa liturgicznego*. Poznań: Wydawnictwo Pallotinum, 55.

¹² Szerzej o okolicznościach powstania tego dokumentów mówi A. Bugnini. Zob. Annibale Bugnini. 1997. *La riforma liturgica (1948–1975)*. Roma: C.L.V.- Edizione Liturgiche, 68–73.

¹³ Stefański. 2000. *Liturgia w odnowie*, 98.

¹⁴ Nowak. 2004. *Prawo w służbie wydarzeń zbawczych*, 56.

- c) głośne recytowanie lub śpiewanie z ludem Modlitwy Pańskiej – *Ojcze nasz* w języku narodowym;
- d) głośne odmawianie modlitwy następującej po *Ojcze nasz*;
- e) skróconą formę udzielania Komunii św. wiernym przez wypowiedzenie jedynie słów „Ciało Chrystusa” i aklamacji przyjmującego: „Amen”;
- f) opuszczenie ostatniej Ewangelii, czyli Prologu Ewangelii św. Jana, oraz modlitw nakazanych przez Leona XIII po każdej Mszy św.;
- g) w mszach z udziałem wiernych epistołę i ewangelię należało od tej pory czytać lub śpiewać twarzą do wiernych „z ambonki lub od balustrady”, a jest bardzo wskazane, by czyniła to inna osoba, a nie celebrans, który słucha jedynie tekstu i nie powtarza go już po łacinie (por. nr 49–52)¹⁵.

Kolejna instrukcja – *Tres abhinc annos* (29 czerwca 1967 r.) o należytych wykonywaniu *Sacrosanctum Concilium* – podawała normy celebracji liturgii oraz zakresu stosowania języka narodowego. Celem wprowadzonych zmian było doprowadzenie wiernych do bardziej świadomego uczestnictwa w liturgii przez uproszczenie obrzędów, np. zredukowanie znaków krzyża często powtarzanych w czasie Mszy św. Instrukcje: *Inter Oecumenici*, *Tres abhinc annos*, encyklika Pawła VI *Mysterium fidei* (3 września 1965 r.) oraz instrukcje Kongregacji Kultu Bożego: *Musicam sacram* (5 marca 1967 r.) i *Eucharisticum misterium* (25 maja 1967 r.) wskazywały kierunek prac nad nowym *Ordo Missae* i Mszą rzymską¹⁶.

Encyklika Pawła VI *Mysterium fidei* poświęcona została całkowicie tajemnicy Eucharystii. Ukazała się w czasie, gdy wprowadzano w życie pierwsze postanowienia Soboru Watykańskiego II zmierzające do odnowy liturgii Kościoła. Papież zaraz na wstępie wyraża radość z pierwszych owoców reformy liturgicznej, ale także mówi o swoim niepokoju, gdyż pośród mówiących i piszących o Eucharystii pojawiają się opinie „niepokojące serca wiernych i wprowadzające w ich umysły niemałe zamieszanie”¹⁷.

Nad przygotowaniem Mszału pracowało 12 grup studyjnych, którym zlecono odpowiednie części czy też zagadnienia związane pośrednio z reformą Mszału. Każde zagadnienie było szczegółowo dyskutowane i poddawane głosowaniu¹⁸. Jak

¹⁵ Por. Zachara. 2013. *Krótką historią Mszału Rzymskiego*, 149–150.

¹⁶ Por. Czesław Krakowiak. 2015. „Papież Paweł VI i Novus Ordo Missae (1969)”. *Teologiczne Studia Siedleckie* 12: 87.

¹⁷ Paweł VI. 1987. Encyklika *Mysterium fidei*. W: *To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*. Oprac. Jan Miazek, 13–32. Warszawa: Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej.

¹⁸ Bogusław Nadolski. 1989. Teologiczne i pastoralne założenia Mszału Pawła VI. W *Mszał księgą życia chrześcijańskiego*. Red. Bogusław Nadolski, 14. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.

wspomina o. Franciszek Małaczyński OSB, prace tych zespołów rozłożono na 10 lat. Później, na prośbę papieża Pawła VI, prace zostały przyspieszone¹⁹.

Zasadnicze zmiany związane z celebracją Mszy św. nastąpiły dopiero podczas I Synodu Biskupów, który odbywał się w Rzymie w październiku 1967 r. i poświęcony był zagadnieniom liturgicznym²⁰. Według S. Burzawy: „Większość biskupów wyraziła wdzięczność dla *Consilium* za to, czego dokonano w dziedzinie liturgii, gdyż praca Komisji Liturgicznej służy dobru Kościoła. Z wielkim uznaniem mówiono o zasługach kardynała Lercaro. Domagali się biskupi, aby odtąd nie wprowadzano zmian stopniowo i częściowo, ale raczej zaczekać, aż całość przewidzianych zmian będzie gotowa i wówczas wydać dokument, by uniknąć ciągłego zakłócania nowymi, stopniowymi zmianami w małych odstępach czasu. Należy dążyć do definitywnego ustalenia zasad i jednolitych stałych praw. Odnośnie do swobodnego dokonywania eksperymentów, zdania Ojców Synodu były podzielone. Jedni domagali się zaprzestania eksperymentów, gdyż to niepokoi wiernych, a u księży powoduje brak dyscypliny i jednomyślności. Drudzy podkreślali potrzebę dokonywania prób przed wprowadzeniem zmian, które jednak powinny być przeprowadzone w określonych wspólnotach, regionach i terenach misyjnych. Pozwolić na przeprowadzenie prób może nie tylko St. Ap., ale także Krajowe Konferencje Biskupie. To pozwoli na ustalenie odpowiednich formuł i obrzędów, które będą prawdziwie przystosowane do potrzeb współczesnego świata, do warunków i tradycji narodów i innych wspólnot. Szczególnie mocno podkreślili biskupi misyjni, by nie zobowiązywano Kościołów misyjnych do przyjęcia kultury zachodniej”²¹.

Podczas tego Synodu dyskutowano m.in. o zmianach w Kanonie rzymskim, redakcji trzech nowych Modlitw eucharystycznych i nowej strukturze *Ordo Missae*. W czasie obrad Synodu została też odprawiona przez sekretarza Rady w obecności ojców synodalnych wzorcowa eksperymentalna Msza – *Missa „normativa”*, która posiadała już nową strukturę Mszy, odbiegającą znacznie od dotychczasowego rytu trydenckiego²². Powyższe zmiany przyczyniły się do wydania skorygowanego *Ordo Missae*, które ukazało się 27 stycznia 1965 r.²³ Wkrótce, to jest 7 marca

¹⁹ Franciszek Małaczyński. 1989. Mszał rzymski dla diecezji polskich. W *Mszal księgą życia chrześcijańskiego*. Red. Bogusław Nadolski, 236. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.

²⁰ Por. Zbigniew Wit. 2002. Nowe „Ordo Missae”. W *Ante Deum stantes*. Red. Stefan Koperek, 257. Kraków: Wydawnictwo UNUM.

²¹ Por. Stanisław Burzawa. 1968. „Liturgia na Pierwszym Synodzie Biskupów”. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 21: 159–167.

²² Por. Florian Pełka. 1968. „Missa normativa”. *Collectanea Theologica* 38 (1): 94–87.

²³ *Ordo Missae*. 1965. *Ritus servandus in celebratione Missae et de defectibus in celebratione Missae occurrentibus*. Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis.

1965 r., ukazał się też ryt koncelebracji, aby jaśniej ukazać jedność Ofiary krzyżowej, jedność kapłaństwa Chrystusowego, wspólnotowe działanie ludu Bożego, przygotowany przez Radę do wykonania Konstytucji o świętej liturgii²⁴. 16 lipca 1966 r. wspomniana Rada wydała podręcznik modlitwy wiernych, który nie miał charakteru oficjalnej księgi liturgicznej, a jedynie była wzorcowym wydaniem dla przygotowania edycji lokalnych²⁵.

Podstawowe znaczenie dla zmian w celebracji Mszy św. miały prace nad *Ordo Missae*, które rozpoczęły się już 17 kwietnia 1964 r. Nad zmianami w *Ordo Missae* pracowano w międzynarodowych grupach złożonych z wybitnych znawców historii liturgii, teologii i duchowości. Pracom przewodniczył Johannes Wagner, dyrektor Instytutu Liturgicznego w Trewirze. Reformą *Ordo Missae* w ramach *Consilium* zajmował się *Coetus X*, który przygotował 10 schematów *De Missali*. W oparciu o najstarsze źródła liturgiczne, sakramentarze i *Ordines Romani* przygotowano schemat *Ordo Missae* nazwany *Missa normativa*. Jak już zostało zaznaczone, został on przedłożony do oceny biskupom uczestniczącym w I Synodzie Biskupów w Rzymie w dniach 21–24 października 1967 r. Biskupi pozytywnie ocenili tę nową strukturę Mszy św. *Missa normativa*, wzorcowa, została przyjęta 71 głosami, 43 było przeciw, a 62 – *iuxta modum*. Zaakceptowano jej nowe elementy: wprowadzenie wspólnego aktu pokuty dostosowanego do okresu liturgicznego lub innych okoliczności – 108 głosów za, 23 – przeciw i 39 – *iuxta modum*; eksperymentalnie czasowo obowiązkowe trzy czytania – 72 głosy za, 59 – przeciw i 41 – *iuxta modum*; zastępowanie antyfon na wejście, na offertorium i na komunię przez śpiewy zatwierdzone przez konferencje biskupów – 126 głosów za, 25 – przeciw i 19 – *iuxta modum*; wprowadzenie do liturgii obok Kanonu rzymskiego także trzech nowych modlitw eucharystycznych – 127 głosów za, 22 – przeciw, 34 – *iuxta modum*; ujednoczenie słów konsekracji we wszystkich modlitwach eucharystycznych – 110 głosów za, 12 – przeciw i 61 – *iuxta modum*; wyłączenie z formuły konsekracyjnej słów *mysterium fidei* – 93 głosów za, 48 – przeciw, 42 – *iuxta modum*. Przyjęto również, że konferencje biskupów mogą decydować o zastępowaniu niekiedy *Credo in unum Deum* Symbolem Apostolskim – 142 głosów za, 22 – przeciw, 19 – *iuxta modum*. Biskupi akceptowali wprowadzone zmiany w *Ordo Missae*, ale równocześnie postulowali, aby nie zrywać z tradycją. Zmiany w liturgii mszalnej powinny być wprowadzane progresywnie, w duchu posoboro-

²⁴ *Ritus concelebrationis et communionis sub utraque specie*. 1965. Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis.

²⁵ *De Oratione communi seu fidelium. Natura, momentum ac structura. Criteria atque specimina Coetibus territorialibus Episcoporum proposita*. 1966. Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis.

wych instrukcji. Nad ich realizacją, eksperymentami oraz zakresem stosowania języka narodowego miały czuwać konferencje biskupów²⁶.

Ostateczną redakcję nowego *Ordo Missae* Paweł VI zatwierdził 6 listopada 1968 r., a do publicznej wiadomości przekazał je Sekretariat Stanu 17 stycznia 1969 r. W Wielki Czwartek 3 kwietnia 1969 r. papież Paweł VI ogłosił Konstytucję Apostolską *Missale Romanum* wraz z *Ordo Missae* poprzedzone obszernym *Institutio Generalis Missalis Romani*. Nowe *Ordo Missae* i zapowiedź wydania nowego Mszału spowodowały różne reakcje wśród duchownych i świeckich. Przeciwnicy nowego Mszału nazywali go heretyckim, wieloznacznym, zrywającym z prawdziwą tradycją katolicką. Do Kongregacji Kultu Bożego przesłano wiele listów sprzeciwu i przeprowadzono w Rzymie spektakularne akcje. O reakcji po wydaniu *Ordo Missae* i *Missale Romanum* Soboru Watykańskiego II pisał ks. prof. Cz. Krakowiak, ukazując klimat wprowadzenia w życie nowego Mszału²⁷. Stolica Apostolska odnosiła się z uwagą i zrozumieniem do tych, którzy byli mocno związani z liturgią Mszy św. według Mszału rzymskiego Piusa V. Świadczy o tym instrukcja z 22 października 1969 r. o stopniowym używaniu Mszału Pawła VI²⁸, według której kapłani będący w podeszłym wieku, sprawujący Msze św. bez ludu, oraz ci, którym będzie trudno dostosować się do nowych obrzędów i tekstów Mszału oraz lekcjonarza, za zgodą swojego ordynariusza mogą nadal zachować dotychczasowe obrzędy i teksty.

Fala krytyki nowego *Ordo Missae* była bardzo mocna. A. Bugnini pisał wręcz o „kontreformie”. Niektórzy zarzucali, że reforma zmierza do protestantyzacji liturgii. Bardzo krytycznie oceniali również treść *Institutio generalis Missalis Romani*, zarzucając, że za mało w nim jest odniesień do Eucharystii jako ofiary Chrystusa²⁹. Klimat wprowadzania nowego *Ordo Missae* można też poznać z opracowania M. Barby³⁰. Jednym z najbardziej głośniejszych wystąpień skierowanych przeciwko odnowionej liturgii Mszy św. była interwencja kojarzona z kardynałami Ottavianim i Baccim, związana z dokumentem *Breve esame critico del Novus Ordo Missae* (Krótka analiza krytyczna „novus ordo missae”)³¹. Do tej krytyki odnosił się podczas różnych wystąpień papież Paweł VI. Przed wejściem w życie nowego *Ordo*

²⁶ Por. Krakowiak. 2015. „Papież Paweł VI i Novus Ordo Missae (1969)”, 87–88.

²⁷ Czesław Krakowiak. 2009. Dlaczego nadzwyczajna forma celebracji Mszy świętej? W *Jedna wiara jedna Msza*. Red. Bogusław Migut, 176–181. Lublin: Wydawnictwo Naukowe KUL.

²⁸ Kongregacja do spraw Kultu Bożego. 1969. „Instructio de Constitutione Apostolica «Missale Romanum» gradatim ad effectum ducendo (20 X 1969)”. *Notitiae* 5: 418–423.

²⁹ Bugnini. 1997. *La riforma liturgica (1948–1975)*, 285–291.

³⁰ Mauritio Barba. 2000. „L’opera di riforma dell’Ordo Missa”. *Ecclesia Orans* 17: 297–346.

³¹ Dawid Mielnik. 2018. „Czy Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego z 1969 roku zawierało niekatolicką definicję Mszy św.?”. *Teologia w Polsce* 12 (1): 183.

Missae Paweł VI podczas jednej z audiencji mówił, że dokonana zmiana porządku Mszy św. dotyczy wielowiekowej tradycji, która wydaje się nienaruszalna, gdyż była przez długi czas formą modlitwy Kościoła, ale jest wierna duchowej przeszłości³². Dlatego ma świadomość, że nowa liturgia wymagać będzie tak od kapłanów, jak i wiernych odpowiedniego przygotowania i przejścia od „słuchania” Mszy św. do celebracji i uczestnictwa³³.

Kontestacja odnowy *Ordo Missae* przez niektóre osoby oraz środowiska wynikała w dużej mierze ze sposobu postrzegania i rozumienia liturgii, którą ujmowali nade wszystko w kategoriach rubrycystycznych i estetycznych, nie zaś teologicznych. Dla nich liturgia to przede wszystkim kult oddawany Bogu, zbiór rozbudowanych obrzędów, ceremonii, przepisów, nie zaś pogłębiona refleksja teologiczna nad czynnościami, które Kościół wykonuje. Były zdania, że reforma liturgiczna to odejście od dotychczasowej tradycji w liturgii, co miało prowadzić do pomniejszenia wiary wśród wiernych i duchownych³⁴. Natomiast w podstawowych założeniach odnowy jest podkreślone, że liturgia składa się z części nieziennej, pochodzącej z Bożego ustanowienia, i z podlegających zmianom. Części te z biegiem czasu mogą, lub nawet powinny, być zmieniane, jeżeli wkradły się do nich elementy niezupełnie odpowiadające wewnętrznej naturze samej liturgii albo jeżeli stały się one mniej odpowiednie. Odnowienie to ma polegać na takim układzie tekstów i obrzędów, aby jaśniej wyrażały święte misteria, których są znakiem, tak by lud chrześcijański możliwie łatwo mógł je zrozumieć i uczestniczyć w celebracji w sposób pełny, czynny i wspólnotowy (por. KL 21).

Konstytucja o liturgii świętej podkreślała, że w celu zachowania zdrowiej tradycji, a jednocześnie umożliwienia uprawnionego postępu, reformę poszczególnych części liturgii powinny zawsze poprzedzić dokładne studia teologiczne, historyczne i pastoralne. Ponadto należy wziąć pod uwagę zarówno ogólne zasady dotyczące struktury i ducha liturgii, jak i doświadczenie wynikające z ostatniej reformy oraz z różnych lokalnych indultów. Wreszcie nowości należy wprowadzać tylko wtedy, gdy tego wymaga prawdziwe i niewątpliwe dobro Kościoła, z zastrzeżeniem jednak, że one będą niejako organicznie wyrastać z form już istniejących. W miarę możliwości należy unikać poważnych różnic w obrzędach graniczących z sobą regionów (por. KL 23).

Zgodnie z duchem tego soborowego dokumentu założenia leżące u podstaw reformy celebracji Mszy św. i zredagowania nowego Mszału rzymskiego można

³² Paweł VI. 1969. „La Messa scuola di profondità spirituale (Audiencia 26 XI 1969)”. *Notitiae* 5: 412–416.

³³ Tamże, 412.

³⁴ Por. Bugnini. 1997. *La riforma liturgica (1948–1975)*, 278–301.

sprowadzić do następujących: podkreślenie funkcji w zgromadzeniu liturgicznym; wyrażenie wspólnotowego charakteru Eucharystii; danie możliwości zachowania rodzimych tradycji i nawiązania do tradycji³⁵. Ks. prof. J. Stefański przypominając słowa św. Piusa X, „abyśmy modlili się Mszą Świętą, a nie w czasie Mszy Świętej”, stwierdził, że reforma *Ordo Missae* oraz Mszału rzymskiego to jądro odnowy liturgicznej Soboru Watykańskiego II. Logicznie zatem najwięcej słów zachwytu i krytyki odnosi się do tych rzeczywistości liturgicznych. Przypomnił też słowa Benedykta XVI: „Nie ma wątpliwości, że czcigodny ryt, jakim jest ryt rzymski obowiązujący od 1969, jest rytym Kościoła, dobrem Kościoła, skarbem Kościoła, a więc czymś, co należy w Kościele zachować”³⁶.

Konieczność zachowania zdrowej tradycji i otwarcia drogi do uzasadnionego postępu stanowi fundament soborowej reformy liturgicznej. Sięganie do tradycji nie może zacieśniać się do jednego tylko okresu. Odwołanie się do tradycji oznacza wpisanie się w ciąg historii i korzystanie z jego inspiracji. Widać to w pracach zarówno Soboru Trydenckiego, jak i Watykańskiego II. Sobór Trydencki w celu ujednoczenia celebracji liturgii postanowił zreformować księgi liturgiczne, m.in. zalecił opracowanie jednego mszału, gdyż w tamtym czasie stosowano różne mszały w poszczególnych diecezjach i zakonach. Tym jednym mszałem miał być Mszał rzymski. Podstawą prac nad reformą mszału był *Sacramentarium Gregorianum*, który w 1563 r. przesłał do Trydentu św. Karol Boromeusz. W 1564 r. papież Pius IV ustanowił komisję, której celem było przeprowadzenie rewizji Mszału rzymskiego w oparciu o źródła liturgiczne pochodzące ze zbiorów Biblioteki Watykańskiej³⁷. Komisja ta została później poszerzona przez Piusa V i w swojej pracy nad reformą liturgii nawiązała do liturgii Rzymu jako wzorcowej w Kościele katolickim. Pracom komisji towarzyszyło również założenie niepomijania tego, co przyniósł całościowy rozwój liturgii między współczesnością a *pristina sanctorum Patrum norma*, jeżeli nie burzyło to podstawowej formy, ale w pełnym wymiarze rozwinięte dodawało jej wyrazistości³⁸. Jak zauważa ks. J. Stefański, Sobór Trydencki nie opracował własnych, oryginalnych ksiąg li-

³⁵ Stanisław Araszczuk. 2008. Celebracja Eucharystii po Soborze Watykańskim II. *Novus Ordo Missae – naprawdę novus? W Eucharystia – tradycja czy teraźniejszość?* Red. Waldemar Irek, Paweł Cembrowicz, 67. Wrocław: TUM Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej.

³⁶ Por. Jerzy Stefański. 2013. „Od *Tridentinum* do *Vaticanum II*. Czy reforma liturgiczna była potrzebna?” *Studia Liturgiczne* 9: 25–26.

³⁷ Waldemar Pałęcki. 2013. „Nadzwyczajna forma liturgii rzymskiej w świetle dokumentów Kościoła”. *Studia Liturgiczne* 9: 167.

³⁸ Stanisław Araszczuk. 2014. *Odnowa liturgii po Soborze Watykańskim II – zdrowa tradycja i uprawniony rozwój. W Misericordia et Veritas. Księga Jubileuszowa dla uczczenia biskupa Ignacego Deca.* Red. Andrzej Tomko, 230. Wrocław: Papieski Wydział Teologiczny.

turgicznych. Dokonując nieznacznych korekt, już po zakończeniu Soboru nadano wybranym kodeksom autorytet oficjalnych, wzorcowych i jednolitych dla całego ówczesnego świata katolickiego ksiąg przeznaczonych do posługi liturgicznej. Były one owocem wielowiekowej ewolucji i stopniowego dojrzewania do postaci i zawartości księgi liturgicznych³⁹. Z tego doświadczenia korzystali redaktorzy nowego *Ordo Missae* i Mszału rzymskiego, wiedząc, że w reformie liturgicznej nie chodzi tylko o odnowę rytów i obrzędów, ale o całokształt odnowy samego Kościoła. Widać to doskonale w recepcji posoborowego Mszału rzymskiego w Kościołach lokalnych⁴⁰.

2. Mszał Pawła VI kontynuacją liturgicznej tradycji Kościoła

Podstawową księgą zawierającą odnowione obrzędy Mszy św. oraz liczne wskazania natury teologicznej i praktycznej w odniesieniu do sposobu celebracji Eucharystii jest Mszał rzymski. Mszał ten, zwany Mszałem Pawła VI, wydany w 1970 r., był wyrazem realizacji zaleceń zawartych w KL 47–58 oraz owocem odnowy liturgicznej⁴¹. Paweł VI w Konstytucji apostolskiej *Missalae Romanum* stwierdził: „Nie można jednak sądzić, że tego rodzaju odnowa Mszału rzymskiego została przeprowadzona nagle. Niewątpliwie drogę do niej przygotowały postępy wiedzy liturgicznej w ostatnich czterech wiekach. Jak wynika z konstytucji apostolskiej *Quo primum* wydanej przez naszego poprzednika, św. Piusa V, po Soborze Trydenckim do zreformowania Mszału rzymskiego niemało pomogły «studia nad starymi kodeksami, które wydobyto z Biblioteki Watykańskiej i zebrano z różnych stron». Od tego czasu zostały odkryte i wydane najstarsze źródła liturgii oraz głębiej przestudiowano formuły liturgiczne Kościoła wschodniego. Wielu pragnęło, aby te bogactwa doktryny i pobożności nie spoczywały dłużej w cieniu bibliotek, lecz wydobyte na światło, oświecały i karmiły dusze chrześcijan”⁴².

³⁹ Por. Stefański. 2013. „Od *Tridentinum* do *Vaticanum II*. Czy reforma liturgiczna była potrzebna?”, 15.

⁴⁰ Por. Helmut Jan Sobeczko. 2010. Recepcja posoborowego Mszału Pawła VI w Polsce. W *Memoriale Domini. Księga Pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Jerzemu Stefańskiemu w 70. rocznicę urodzin*. Red. Maciej Olczyk, Waldemar Radecki, 567–581. Gniezno: Prymasowskie Wydawnictwo Gaudentinum.

⁴¹ Por. Bogusław Nadolski. 2006. Mszał. W *Leksykon liturgii*. Red. Bogusław Nadolski, 992. Poznań: Wydawnictwo Pallottinum.

⁴² Paweł VI. 1986. Konstytucja apostolska ogłaszająca Mszał rzymski na podstawie uchwały Powszechnego Soboru Watykańskiego II. W *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, [11]–[12]. Poznań: Wydawnictwo Pallottinum.

Mszał ten zawiera niezwykle ważne wytyczne, takie jak: stały porządek Mszy św. (*Ordo Missae*), ogólne pouczenie dotyczące sposobu i okoliczności sprawowania Eucharystii (*Institutio generalis Missalis Romani*) oraz Konstytucję apostolską Pawła VI *Missalis Romani*, z 3 kwietnia 1969 r., aprobującą i promulgującą Mszał rzymski odnowiony z polecenia Soboru Watykańskiego II⁴³. Nowy Mszał rzymski został wydany czterysta lat po mszale ogłoszonym przez Piusa V po Soborze Trydenckim. Jeżeli chodzi o same obrzędy, omawiana księga zawierała teksty Mszy św. z ludem (*Ordo Missae cum populo*), prefacje, cztery modlitwy eucharystyczne, obrzędy Mszy św. bez ludu (*Ordo Missae sine populo*), a także dodatek obejmujący formuły do wyboru (*ad libitum*) oraz śpiewy umieszczone w *Ordo Missae*. Konstytucja apostolska Pawła VI *Missalis Romani* wskazała na najważniejsze wprowadzone zmiany w sposobie sprawowania Eucharystii: powiększenie liczby prefacji, wprowadzenie trzech nowych Modlitw eucharystycznych, ujednoczenie słów konsekracji we wszystkich czterech kanonach, uproszczenie rytu ofiarowania chleba i wina, łamania chleba i udzielania Komunii św. przez usunięcie zbędnych powtórzeń, wprowadzenie rytu pokutnego, homilii oraz modlitwy wiernych – jako stałych elementów Mszy św.⁴⁴ Wymienione w konstytucji *Missalis Romani* zmiany swój konkretny wyraz znalazły w *Ordo Missae* regulującym przebieg całej celebracji. Zgodnie z duchem odnowy liturgicznej, porządek odprawiania Mszy św. odpowiadał postulatowi czynnego uczestnictwa oraz harmonizował z soborową eklezjologią.

Nowy Mszał rzymski Kongregacja Kultu Bożego opublikowała 26 marca 1970 r., w Wielki Czwartek. Redakcja Mszału Pawła VI poszła w kierunku obfitszego zastawienia stołu słowa Bożego i szerszego otwarcia skarbcza biblijnego, a także liturgicznej tradycji Kościoła. Jak zaznacza ks. prof. H.J. Sobeczko, reforma liturgiczna nakreślona przez Sobór Watykański II jest „ściśle tradycyjna”, bo sięga czasów Ojców Kościoła – *ad normam Sanctorum Patrum*. Do jakich zatem form tradycyjnych wraca nowe *Ordo Missae*? Wymieniając kolejno, do najważniejszych należą:

- a) wprowadzenie języków narodowych;
- b) dowartościowanie słowa Bożego;
- c) przywrócenie modlitwy powszechnej;
- d) wprowadzenie nowych modlitw eucharystycznych;

⁴³ *Missale Romanum ex Decreto sacrosancti aecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli pp. VI promulgatum.*

⁴⁴ Paweł VI. 1987. Konstytucja apostolska *Missale Romanum*. W *To czyście na moją pamiętkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*. Oprac. Jan Miazek, 77–78. Warszawa: Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej.

- e) Komunia św. pod obiema postaciami i możliwość przyjmowania jej na rękę⁴⁵.

Aktualny układ obrzędów Mszy św. jest więc wynikiem zrealizowania zaleceń Soboru Watykańskiego II. Przeprowadzona reforma zmierzała do tego, aby ukazać, że Msza św. składa się z dwóch zasadniczych części: liturgii słowa i liturgii eucharystycznej. Części te „tak ściśle łączą się ze sobą, że stanowią jeden akt kultu” (KL 56). Poprzedzają je obrzędy wstępne, czyli wejście, pozdrowienia, akt pokuty, *Kyrie*, *Chwała na wysokości* i kolekta. Mają one charakter wstępu, wprowadzenia i przygotowania. Ich celem jest to, aby wierni gromadzący się razem stanowili wspólnotę oraz przygotowali się do uważnego słuchania słowa Bożego i godnego sprawowania Eucharystii (por. OWMR 46). Celebrację Mszy św. kończy rozesłanie wiernych do swych zajęć, by wychwalali i błogosławili Pana (por. OWMR 90).

Pierwsze wydanie Mszału Pawła VI obowiązywało jedynie przez pięć lat. Drugie, poprawione, wydanie typiczne Mszału rzymskiego ukazało się w 1975 r.⁴⁶ i zawierało zmiany wynikające z trwającej nadal reformy liturgii. Wraz z wprowadzeniem języków narodowych do liturgii podjęto pracę nad przekładem Mszału w poszczególnych Kościołach lokalnych. Pojawiają się także nowe dokumenty liturgiczne. W 1972 r. Paweł VI zniósł święcenia niższe, w tym subdiakoniat, ustanawiając w ich miejsce posługę lektora i akolity. Wprowadzenie posług lektora i akolity spowodowały także zmiany w celebracji Mszy św. Ponadto po 1970 r. opracowano kolejne formularze mszy wotywnych oraz mszy w różnych potrzebach. Drugie wydanie Mszału Pawła VI obowiązywało przez kolejnych 27 lat, z niego też dokonano przekładu polskiego, który został wydany w 1986 r.⁴⁷

Na przełomie 1987 i 1988 r. pojawiła się już jednak myśl o trzecim wydaniu, zbliżała się bowiem dwudziesta rocznica publikacji odnowionego mszału; zamierzano w związku z tym skierować okolicznościowy list do biskupów. Wtedy to podczas dyskusji padły w Kongregacji słowa, iż konieczną rzeczą jest względnie szybkie przygotowanie trzeciego wydania mszału⁴⁸.

Prace zmierzające do trzeciego wydania mszału rozpoczęły się w Kongregacji na początku lat dziewięćdziesiątych. W marcu 1990 r. na posiedzeniu Kongregacji, po wymianie poglądów, doszło do pewnych ustaleń. Nowy mszał powinien

⁴⁵ Helmut Jan Sobeczko. 2008. „Ciągłość tradycji w Mszałach rzymskich z 1570 i 1970 roku. Na marginesie motu proprio Benedykta XVI *Summorum Pontificum*”. *Liturgia Sacra* 14 (2): 248.

⁴⁶ *Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum. Ed. typica altera*. 1975. Typis Polyglottis Vaticanis.

⁴⁷ Zachara. 2014. *Krótką historia Mszału rzymskiego*, 191–192.

⁴⁸ Jan Miazek. 2003. „Trzecie wydanie Mszału Rzymskiego Pawła VI”. *Warszawskie Studia Teologiczne* 16: 181.

być księgą do celebry, a nie tylko tekstem służącym jako podstawa do tłumaczeń. Powinien również umożliwiać pewną adaptację liturgii, ponieważ tego domagano się w pismach kierowanych do Kongregacji z wielu Kościołów. W kwietniu tego roku odbyło się drugie posiedzenie, na które zaproszono przedstawicieli pism liturgicznych oraz większych europejskich instytutów liturgicznych. Omawiając trzecie wydanie mszału stwierdzono, że mszał należy zaktualizować, ubogacić oraz w pewnym zakresie zreformować⁴⁹.

11 stycznia 2000 r. papież Jan Paweł II zatwierdził trzecie wydanie Mszału rzymskiego. Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów ogłosiła to wydanie 20 kwietnia, w Wielki Czwartek. W dekrete podano, że nowy mszał wejdzie w życie w uroczystość Ciała i Krwi Chrystusa, zatem również w roku jubileuszowym⁵⁰. W tymże roku opublikowano oddzielnie ogólne wprowadzenie do niego, ale zapowiadany mszał nie ukazał się w roku jubileuszowym⁵¹. Prace nad trzecim wydaniem trwały nadal, zaś opóźnienie wywoływało różne domysły i budziło komentarze. 18 marca 2002 r. kard. Jorge Arturo Medina Estevez, prefekt Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, wręczył Ojcu Świętemu Janowi Pawłowi II trzecie wydanie wzorcowe łacińskiego Mszału rzymskiego, zaś parę dni później – 22 marca – wydanie to zostało przedstawione w watykańskim Biurze Prasowym dziennikarzom akredytowanym przy Stolicy Apostolskiej⁵². Nowa księga różni się bardzo w swym zewnętrznym wyglądzie od dwóch poprzednich, ponieważ ma większy format, czyli 29,9 na 20,9 cm, liczy też więcej stron (1318). Mszał został wydany o wiele lepiej niż poprzednie wydania, posiada też ładne opracowanie graficzne. Przypomina teraz mszały wydawane w przeszłości, które odznaczały się dostojnością i pięknem⁵³.

W nowym *Missale Romanum*, podobnie jak w poprzednim, w *Ordo Missae* zamieszczono tylko cztery modlitwy eucharystyczne. Pozostałe, dołączone po raz pierwszy, znalazły się w dwóch dodatkach. Pierwszy znajduje się po porządku Mszy św., w której uczestniczy tylko jeden usługujący. Zawiera dwie modlitwy eucharystyczne o tajemnicy pojednania oraz modlitwę eucharystyczną, która w nowym mszale nosi tytuł *Prex eucharistica quae in Missis pro variis necessitatibus adhiberi potest*. Drugi dodatek, z trzema modlitwami eucharystycznymi na Msze

⁴⁹ Miazek. 2003. „Trzecie wydanie Mszału Rzymskiego Pawła VI”, 183.

⁵⁰ *Missale Romanum, ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum*. 2002. Typis Vaticanis.

⁵¹ Szerzej na temat perypetii z opóźnieniem edycji: Jan Miazek. 2003. „Trzecie wydanie Mszału Rzymskiego Pawła VI”. *Warszawskie Studia Teologiczne* 16: 181–183.

⁵² Stefan Cichy. 2002. „Krótka prezentacja *Missale Romanum* 2002”. *Anamnesis* 30 (3): 90.

⁵³ Miazek. 2003. „Trzecie wydanie Mszału Rzymskiego Pawła VI”, 183.

św. z udziałem dzieci, znalazł się na końcu księgi. Różnica w rozmieszczeniu nowych kanonów jest uzasadniona. Modlitwami z pierwszego dodatku będą się posługiwać celebransi sprawujący Eucharystię w języku łacińskim. Dodatek drugi jest tylko wzorcem dla tłumaczeń na języki nowożytnie⁵⁴. Słusznie więc zauważa ks. prof. Sobeczko, że trzecie wydanie wzorcowe *Missale Romanum* jest kolejnym krokiem, z pewnością nieostatnim, wprowadzania reformy liturgicznej, dokonującej się w oparciu o uchwaloną przez Sobór Watykański II Konstytucję liturgiczną *Sacrosanctum Concilium*⁵⁵.

Podsumowując, co jest *nova et vetera* w liturgii Mszy św. w Mszale Pawła VI, należy powiedzieć, że mszał ten jest kontynuacją liturgicznej tradycji Kościoła. Jego elementy są inspirowane źródłami z pierwszych wieków chrześcijaństwa. Czerpie także z innych aspektów dawnej tradycji rzymskiej oraz z tradycji pozarzymskiej i stanowi nową syntezę elementów różnego pochodzenia. Wierność tradycji zawarta w odnowionym mszale polega w istocie na odkryciu podstawowych jej zasad i wskazaniu, dlaczego te zasady są obecnie stosowane. Należy zauważyć, że cała tradycja nacechowana była zmianami. Prawdziwa bowiem trudność życia tradycją leży w charakterze społeczeństwa, które nieustannie podlega zmianom. Dlatego też ze względów duszpasterskich przywrócono cały szereg elementów liturgicznych dawnej tradycji. Elementy te wzbogacają „tradycję Ojców Kościoła”. Uwzględniając uprawniony rozwój form liturgicznych, należy pamiętać, że jeżeli się upraszcza i uprzystępnia formuły liturgii, należy to robić tak, by jednocześnie ochronić misterium działania Boga w Kościele, czyli tak, by nie naruszyć istoty liturgii i jej eklezjalnego charakteru – nietykalnych i dla kapłana, i dla wspólnoty.

Zakończenie

Śledząc drogę reformy celebracji Mszy św. i powstania Mszału Pawła VI, można powiedzieć, że był to proces mocno osadzony w tradycji liturgicznej Kościoła. Nie ulega wątpliwości, że reformę Mszału przygotowały gruntowne badania źródeł liturgicznych. Jak bowiem po Soborze Trydenckim, gdy przystąpiono do reformy Mszału rzymskiego, okazały się niemałą pomocą wydobyte i przestudiowane kodeksy liturgiczne znajdujące się w Bibliotece Watykańskiej i w innych miejscach, co stwierdził św. Pius V w Konstytucji Apostolskiej *Quo primum*, tak w przygo-

⁵⁴ Por. Grzegorz Bereszyński. 2005. „Trzecie wydanie Mszału rzymskiego. Prezentacja zmian”. *Warszawskie Studia Teologiczne* 18: 216.

⁵⁵ Helmut Jan Sobeczko. 2002. „Trzecie wydanie wzorcowe Mszału Rzymskiego”. *Liturgia Sacra* 8 (1): 9.

towaniu Mszału rzymskiego po Soborze Watykańskim II wykorzystano najstarsze źródła liturgiczne wydobyte na światło dzienne, jak i liturgiczne formuły Kościoła wschodniego.

Papież Paweł VI w konstytucji *Missalis Romani*, nawiązując do wielowiekowej liturgicznej tradycji Kościoła, przedstawił potrzebne zmiany, które swój konkretny wyraz znalazły w *Ordo Missae* regulującym przebieg całej celebracji. *Nova et vetera* w liturgii Mszy św. zgodne są z duchem odnowy liturgicznej, która postuluje, „aby zachować zdrową tradycję, a jednocześnie otworzyć drogę do uprawnionego rozwoju, reformę poszczególnych części liturgii powinny zawsze poprzedzić dokładne studia teologiczne, historyczne i pastoralne. Ponadto należy wziąć pod uwagę zarówno ogólne zasady dotyczące struktury i ducha liturgii, jak i doświadczenie wynikające z ostatniej reformy liturgii oraz z różnych lokalnych indultów. Wreszcie nowości należy wprowadzać tylko wtedy, gdy tego wymaga prawdziwe i niewątpliwe dobro Kościoła, z zastrzeżeniem jednak, że nowe formy będą niejako organicznie wyrastać z form już istniejących” (KL 23). Zgodnie z tymi wskazaniami starano się tak zreformować Mszał rzymski, aby porządek celebracji Mszy św. odpowiadał postulatowi czynnego uczestnictwa oraz harmonizował z soborową eklezjologią. Analizując nowe *Ordo Missae* i posoborowe *Missale Romanum*, można powiedzieć, że Kościół w reformie liturgicznej okazał się tym ewangelicznym gospodarzem, który ze swego skarbcza wy dobył stare i nowe z niezwykłą mądrością i troską o wierność temu, co Jezus ustanowił w czasie Ostatniej Wieczerzy, a co przekazali apostołowie i ich następcy.

Bibliografia

1. Źródła

- Missale Romanum ex decreto SS. Concilii Tridentini restitutum Summorum Pontificum cura recognitum. Editio tipica 1962. Editione anastatica e Introduzione a cura di Manlio Sodi, Alessandro Tonialo. 2007. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.*
- Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II Instauratum Auctoritate Pauli PP. VI Promulgatum. Editio iuxta Typicam. 1970. Città del Vaticano Vatican: Typis Polyglottis Vaticanis.*
- Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II Instauratum Auctoritate Pauli PP. VI promulgatum. Editio typica altera. 1975. 2002. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.*

- Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II Instauratum Auctoritate Pauli PP. VI Promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum. Editio typica tertia.* 2002. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Ritus servandus in concelebratione Missae et ritus Communionis sub utraque specie.* 1965. Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis.
- Missale Romanum. Ordo Missae. Editio typica.* 1969. Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis.
- Paweł VI. 1987. Konstytucja apostolska *Missale Romanum*. W *To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*. Oprac. Jan Miazek, 76–80. Warszawa: Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej.
- Paweł VI. 1987. Encyklika *Mysterium fidei*. W *To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*. Oprac. Jan Miazek, 13–32. Warszawa: Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej.
- Paweł VI. 1969. „La Messa scuola di profondità spirituale (Audiencia 26 XI 1969)”. *Notitiae* 5: 412–416.
- Sacra Rituum Congregatio. 1965. „Decretum generale quo ritus concelebrationis et Communionis sub utraque specie promulgantur” *Acta Apostolicae Sedis* 57: 410–412.
- Sacra Congregatio Rituum. 1967. „Instructio altera ad executionem Constitutionis de sacra Liturgia recte ordinandam”. *Acta Apostolicae Sedis* 59: 442–448.
- Kongregacja Kultu Bożego. 1969. „Instructio de Constitutione Apostolica „Missale Romanum” gradatim ad effectum deducendo (20 X 1969)”. *Notitiae* 5: 418–423.

2. Opracowania

- Araszczuk Stanisław. 2014. Odnowa liturgii po Soborze Watykańskim II – zdrowa tradycja i uprawniony rozwój. W *Misericordia et Veritas. Księga Jubileuszowa dla uczczenia biskupa Ignacego Deca*. Red. Andrzej Tomko, 227–236. Wrocław: Papieski Wydział Teologiczny.
- Araszczuk Stanisław. 2008. Celebracja Eucharystii po Soborze Watykańskim II. *Novus Ordo Missae – naprawdę novus? W Eucharystia – tradycja czy teraźniejszość?* Red. Waldemar Irek, Paweł Cembrowicz, 55–68. Wrocław: TUM Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej.
- Barba Mauritio. 2000. „L’opera di riforma dell’Ordo Missa”. *Ecclesia Orans* 17: 297–346.

- Bereszyński Grzegorz. 2005. „Trzecie wydanie Mszału rzymskiego. Prezentacja zmian”. *Warszawskie Studia Teologiczne* 18: 209–220.
- Boguniowski Józef Waław. 2001. *Rozwój historyczny ksiąg liturgii rzymskiej do Soboru Trydenckiego i ich recepcja w Polsce*. Kraków: Wydawnictwo UNUM.
- Bugnini Annibale. 1997. *La riforma liturgica (1948–1975)*. Roma: C.L.V.- Edizione Liturgiche.
- Burzawa Stanisław. 1968. „Liturgia na Pierwszym Synodzie Biskupów”. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 21: 159–167.
- Cichy Stefan. 2002. „Krótka prezentacja Missale Romanum 2002”. *Anamnesis* 30 (3): 90–93.
- Jungmann Josef Andreas. 1958. *Missarum Sollemnia. Eine genetische Erklärung der Römischen Messe*. Freiburg: Verlag Herder.
- Krakowiak Czesław. 2009. Dlaczego nadzwyczajna forma celebracji Mszy świętej? W *Jedna wiara jedna Msza*. Red. Bogusław Migut, 176–181. Lublin: Wydawnictwo Naukowe KUL.
- Krakowiak Czesław. 2015. „Papież Paweł VI i Novus Ordo Missae (1969)”. *Teologiczne Studia Siedleckie* 12: 83–98.
- Krzystek Andrzej. 2000. *Generalna reforma liturgiczna papieża Piusa XII. Zamierzenia i realizacja*. Szczecin: Szczecińskie Wydawnictwo Archidiecezjalne „Ottonianum”.
- Małaczyński Franciszek. 1989. Mszał rzymski dla diecezji polskich. W *Mszał księgą życia chrześcijańskiego*. Red. Bogusław Nadolski, 235–244. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.
- Miażek Jan. 2009. „Czterysta lat Mszału Piusa V (1570–1970)”. *Warszawskie Studia Teologiczne* 22: 93–104.
- Miażek Jan. 2003. „Trzecie wydanie Mszału Rzymskiego Pawła VI”. *Warszawskie Studia Teologiczne* 16: 181–199.
- Mielnik Dawid. 2018. „Czy «Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego» z 1969 roku zawierało niekatolicką definicję Mszy św.?” *Teologia w Polsce* 12 (1): 181–192.
- Nadolski Bogusław. 2006. Mszał. W *Leksykon liturgii*. Oprac. Bogusław Nadolski, 990–992. Poznań: Wydawnictwo Pallottinum.
- Nadolski Bogusław. 1989. Teologiczne i pastoralne założenia Mszału Pawła VI. W *Mszał księgą życia chrześcijańskiego*. Red. Bogusław Nadolski, 11–20. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.
- Naumczyk Antoni. 1952. „Wiadomości i uwagi. Reforma liturgiczna”. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 5: 482–483.

- Nowak Jacek. 2004. *Prawo w służbie wydarzeń zbawczych. Zarys prawodawstwa liturgicznego*. Poznań: Wydawnictwo Pallottinum.
- Pałęcki Waldemar. 2013. „Nadzwyczajna forma liturgii rzymskiej w świetle dokumentów Kościoła”. *Studia Liturgiczne* 9: 165–187.
- Pełka Florian. 1968. „Missa normativa”. *Collectanea Theologica* 38 (1): 94–87.
- Sobeczko Helmut Jan. 2010. Recepcja posoborowego Mszału Pawła VI w Polsce. W *Memoriale Domini. Księga Pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Jerzemu Stefańskiemu w 70. rocznicę urodzin*. Red. Maciej Olczyk, Waldemar Radecki, 567–581. Gniezno: Prymasowskie Wydawnictwo Gaudentinum.
- Sobeczko Helmut Jan. 2002. „Trzecie wydanie wzorcowe Mszału Rzymskiego”. *Liturgia Sacra* 8 (1): 5–9.
- Sobeczko Helmut Jan. 2008. „Ciągłość tradycji w Mszałach rzymskich z 1570 i 1970 roku. Na marginesie motu proprio Benedykta XVI Summorum Pontificum”. *Liturgia Sacra* 14 (2): 241–265.
- Jerzy Stefański. 2000. *Liturgia w odnowie*. Gniezno: Prymasowskie Wydawnictwo Gaudentinum, 46–49.
- Stefański Jerzy. 2013. „Od *Tridentinum* do *Vaticanum II*. Czy reforma liturgiczna była potrzebna?” *Studia Liturgiczne* 9: 11–31.
- Zbigniew Wit. 2002. Nowe „Ordo Missae”. W *Ante Deum stantes*. Red. Stefan Koperek, 253–264. Kraków: Wydawnictwo UNUM.
- Zachara Maciej. 2013. *Krótką historia Mszału Rzymskiego*. Warszawa: Wydawnictwo PROMIC.

STANISŁAW ARASZCZUK, prof. dr hab.; prezbiter diecezji legnickiej; kierownik Katedry Liturgiki, Homiletyki i Kultury Muzycznej Kościoła na PWT we Wrocławiu; wykładowca liturgiki w WSD Diecezji Legnickiej, MWSD we Wrocławiu i na PWT we Wrocławiu. E-mail: saraszczuk@legnica.opoka.org.pl